

УДК 378.011.3-051:159.98

О.О.Гліченко

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У період, коли відбуваються динамічні соціально-економічні перетворення, істотно зростають вимоги до спеціалістів-психологів, здатних надавати висококваліфіковану психологічну допомогу. Практичні психологи мають бути творчими особистостями, новаторами ідей, майстрами володіння психолого-педагогічними технологіями і проведення психологічних тренінгів, консультантами та постійно підвищувати свій професійний і особистий рівень. Активно реагує на зміни і система освіти, оскільки вона спрямована на модернізацію системи підготовки фахівців відповідно до вимог часу та новітніх надбань науки. У зв'язку з цим пріоритетним завданням визначено пошук і впровадження освітніх технологій, які забезпечують якісну підготовку психолога до практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження освітніх технологій досліджують І. Бех, Н. Бібік, В. Паламарчук, В. Сластьонін, Ю. Швалб. Найбільш оптимальними та перспективними в педагогічній освіті є: дистанційне навчання, діалогове навчання, етапно-блокова організація навчання, ігрові методи, блочно-модульна система, інформаційно-комп'ютерне навчання, кейс-технологія, контекстне навчання, моделююче навчання, модульно-рейтингове навчання, особистісно орієнтоване навчання, пошукове-дослідне навчання, проєктивне навчання, рефлексивно-творче навчання. За висновками провідних вчених сучасні освітні технології забезпечують не лише зв'язок теорії з практикою, формування сучасних компетенцій у майбутніх фахівців, а й збагачують освітній процес за рахунок впровадження активних, аналітичних, комунікативних засобів навчання.

Система професійної підготовки психологів не може стояти осторонь від запровадження освітніх технологій, більше того вже має свої напрацювання. Орієнтир на становлення практичного психолога як професіонала й особистості, здатної до компетентного надання психологічної допомоги різним верствам населення і у різних галузях, визначив основні напрямки психолого-педагогічних досліджень.

Предметом науково-практичного аналізу стали: модель спеціаліста - психолога-практика та визначення вимог до його особистості (В. Г. Панок, О. Ф. Бондаренко), розробка освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога (С. Д. Максименко); розвиток у майбутніх фахівців професійного мислення (Г. С. Абрамова, Г. О. Хомич, С. Д. Максименко, В. В. Панок); формування професійної компетентності (В. І. Бондар, О. М. Затворнюк, О. Я. Митник, Н. Ф. Шевченко, В. А. Семиченко) тощо.

Розглядаючи проблему процесу підготовки кваліфікованого практичного психолога, дослідники також пропонують дотримуватися багаторівневої систематизації цього процесу, зокрема, спиратися на такі рівні: *світоглядний*, метою якого є формування професійної свідомості та самосвідомості майбутніх спеціалістів; *професійний*, спрямований на оволодіння необхідною системою знань, стратегією і тактикою практичної діяльності майбутнього психолога, формування його психологічної культури; *особистісний*, метою якого є формування у студентів професійно значущих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, «діалогічності» як центрального компоненту, здатності до професійної ідентифікації [6]. Отож, у відповідності до реалізації рівнів організації процесу підготовки, кваліфікаційних характеристик психолога-практика, сучасних вимог суспільства постає необхідність удосконалення професійного рівня підготовки майбутніх практичних психологів у вищому навчальному закладі шляхом впровадження сучасних освітніх технологій.

Метою даної статті є спроба всебічного вивчення ролі діалогічно орієнтованої освітньої технології, яку доцільно використовувати в процесі підготовки практичних психологів.

Основний матеріал та результати дослідження. Освітня технологія відображає загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору. Традиційно - інформаційний підхід до проблеми професійного становлення психолога не розв'язує повною мірою завдання розвитку його як кваліфікованого фахівця. За таких обставин студент знайомиться з готовими висновками, методичними вказівками, інструкціями, однак діяльність практичних психологів передбачає зустріч і аналіз суб'єктивної реальності клієнта, де існує лише істина моменту. Професійна діяльність психолога продиктована живою практикою з її особистісною спрямованістю, тому процесуальною особливістю і результатом навчання психологів має бути досвід. Важливо, щоб інформація для психолога стала базою для розвитку категорійного апарату професійного мислення у розв'язанні соціально-психологічних задач, що виникають у професійній діяльності. Без активної позиції студента у пошуковій навчальній діяльності таке знання буде «мертвим».

У межах інформаційно насиченого навчання освітнє середовище вищої школи недостатньо актуалізує розгортання суб'єктного потенціалу майбутніх психологів. Це завдання, на наш погляд, успішно вирішується

через впровадження діалогічних технологій організації освітнього процесу в практику професійної підготовки психологів.

В основу діалогічних технологій покладено ідею про інтерактивну природу спілкування. О. О. Леонтьєв підкреслював, що в спілкуванні домінуючою є не передача інформації, а взаємодія з іншими людьми, яка здійснюється у формі обміну ідей, інтересів, завдяки яким формуються установки особистості, активно засвоюється особистістю соціокультурний досвід [5]. Завдяки працям М. М. Бахтіна, М. Бубера відбулося зміщення акценту з окремої особистості на відносини людини, на простір «між», де підкреслюється потреба кожної людини в діалозі з Іншим.

Погляд на діалог як на особливий характер відносин між партнерами сприяв розробці інтерсуб'єктної (суб'єкт-суб'єктної), діалогічної парадигми взаємодії Г. А. Ковальова [3]. Дана концепція відкриває перспективи для впровадження діалогової технології в систему освіти. Визначивши, що об'єктна та суб'єктна парадигми втілюють монологічний погляд на людську природу, Г. А. Ковальов відзначив, що саме інтерсуб'єктна парадигма створює умови для взаємного особистісного розвитку і творчої «співучасті» завдяки рівності позицій партнерів по спілкуванню, відкритому і довірливому ставленні до іншої людини, прийнятті його як цінності в свій внутрішній суб'єктивний світ. В такий спосіб розкриваються основні особливості психологічного контакту та відносин. Діалог як форма спілкування стає способом самовираження особистості для досягнення спільного результату в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. При цьому кожен учасник діалогічної взаємодії стає активним і відповідальним суб'єктом не лише для себе, а й для партнера.

Специфіку діалогічної взаємодії розкриває також і психологічна практика, яка пов'язана з одним суттєвим моментом - спілкуванням клієнта і консультанта саме через діалог, діалогічні стосунки. Більшість авторів (С. В. Васьківська П. П. Горностай, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева, О. Ф. Копйов, Г. В. Дьяконов) вказують, що результативність психологічної допомоги переважно визначається, по-перше, гармонійністю стосунків психолога і клієнта, здатністю фахівця вести терапевтичний діалог, створювати умови діалогічної взаємодії з клієнтом та, по-друге, особистістю самого психолога. Діалогічність як можливість психолога впливати на клієнта не є статичною, це динамічна характеристика процесу взаємодії, що потребує постійного розвитку. В результаті проникнення діалогу в психологічну практику з'явилися духовно-орієнтований підхід в психотерапії Т. А. Флоренської [7] та діалогічний підхід в консультуванні О. Ф. Копйова [4]. Не зупиняючись на розкритті змісті цих підходів, лише зазначимо, що згідно принципу діалогічності терапевтичних стосунків тільки присутність значущого іншого в сакраментальному діалозі особистості з життям може стати відправною точкою для подальшого розвитку. Тому вкрай важливо, щоб

освітній простір виступав умовою розкриття суб'єктного досвіду кожного студента і сприяв узгодженню його зі змістом професійної діяльності.

Базуючись на гуманістичних принципах партнерських відносин викладачів і студентів університету, виокремлюються принципи реалізації діалогічних технологій. До них відносяться: принцип взаємної поваги, довіри; принцип індивідуально-особистісного підходу; принцип емпатійного ставлення та безумовного сприйняття співбесідника.

Завдяки діалогічній організації навчання людина розглядається як унікальна особистість, яка прагне максимально реалізувати свої якості, відкрита для розуміння змісту діяльності та сприйняття нового досвіду, здатна усвідомлювати життєві явища і процеси та відповідально обирати правильне рішення в різноманітних ситуаціях.

Кожний учасник навчального процесу своєю активністю має створювати середовище для діалогічності, оскільки:

- в діалозі здійснюється розширення позиції кожного партнера, розвиваються рефлексивні механізми мислення, що важливим є в особистісному зростанні студента-психолога;
- діалогічна взаємодія породжує «зустріч парадигм мислення», що веде до міркувань і переживання нового знання в собі;
- відкривається шлях вирішення психологічних ситуацій через створення атмосфери «Ми», «Разом»;
- подвійність і партнерські, рівні позиції створюють ситуацію розкриття суб'єктивного світу однієї людини для іншої та знаходження спільного особистісного смислу як між педагогом й студентом, так і між психологом й клієнтом;
- створюється позиція внутрішньої і зовнішньої вільної творчості, завдяки якій студенти будуть мислити і знаходити власні позиції й точки зору.

Найважливіші потенціали діалогічного підходу полягають в тому, щоб зіставити активність студентів з рівнем реальної суб'єктності і щоб від зовнішнього й прямого управління навчальною взаємодією перейти до внутрішньої творчої активності, самоврядування й самореалізації.

Діалог активізує внутрішні діалоги в свідомості партнерів по спілкуванню, що в свою чергу позитивно впливає на особистісний розвиток. Справжнє знання – це справжній діалог, який породжує внутрішні мисленнєві реакції та відображаються у спілкуванні як зовнішній діалог. Завдяки діалогу відбувається проживання нового знання, «перетворення знання у своє».

На наш погляд, діалогічні технології є безперечною умовою системи підготовки психологів-консультантів. Оскільки сама практична психологія передбачає зверненість дій психолога до клієнта як суб'єктів єдиного процесу, а це визначає діалогічний характер цієї професійної діяльності. Діалогічність психологічної допомоги, її зверненість до суб'єкта виявляється її найважливішою характеристикою. Рівень

особистісного перетворення й творчого розвитку людини є найважливішою відмінністю діалогічних форм і методів навчання від традиційно-монологічних, лекційно-репродуктивних методів.

У процесі професійної підготовки психологів слід орієнтуватися на основні положення діалогічних технологій освіти, зокрема:

- трансформація психологічної позиції викладача: перетворення його з носія інформації на консультанта та організатора процесу навчання;
- формування мотивації до співтворчості у партнерів зі спілкування;
- оптимальне використання діалогічних форм навчання студентів;
- проблемність навчального процесу на основі творчих навчально-професійних завдань;
- створення психологічної атмосфери взаємної поваги і рівності учасників навчального процесу;
- переважне застосування педагогічних засобів непрямого управління, орієнтованих на оптимальну самореалізацію особистості.

Доцільним використовувати такі методики діалогічної взаємодії: міні-лекції, лекції-діалоги, проблемні лекції, ділова гра, "круглі столи", тренінги, дискусія, творчі завдання, інформаційно-комунікативні технології, метод аналізу конкретних творчо-професійних завдань та ситуацій, драматизація, комп'ютерні презентації тощо.

Діалогічні технології освіти в процесі підготовки психологів можуть використовуватися:

- як форма активного навчання, метою якого є проживання нового психологічного знання та розвиток певних умінь і навичок на основі співробітництва, що сприяє їх осмисленню і використанню студентами на шляху саморозвитку;

- як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку способів вирішення власних психологічних задач, де педагог бере на себе відповідальність тільки за створення для учасників сприятливих і безпечних умов, щоб учасники навчання могли самостійно почати рух саморозвитку та професійного становлення;

- як особливий різновид навчання через досвід, тобто безпосереднього «проживання» і усвідомлення виникаючого в міжособистісній взаємодії досвіду діалогічних стосунків, так необхідних для ефективної психологічної практики.

Головними умовами ефективності професійної підготовки практичного психолога з використанням діалогічно орієнтованих технологій є:

- забезпечення активної позиції учасників за рахунок створення умов відкрито виявляти співрозмовнику свою позицію, власну думку. Важливим боком психологічної відкритості є проникнення в іншу, відмінну від власної думку, уміння поставитися до своєї позиції не як до єдино можливої;

- наявність зворотного зв'язку, для ефективності якого необхідні певні умови, такі як аргументованість, специфічність, тобто він повинен мати відношення до конкретного прояву, до думки учасника спілкування;
- створення рефлексивного середовища як умови розвитку рефлексії;
- включення в хід заняття проблемних консультативних ситуацій з метою активізації творчого мислення (на етапі визначення проблеми та гіпотез);
- включення вправ для програвання консультативних ситуацій в ролі «психолога» і «клієнта» та досягнення таким чином розуміння сутнісних характеристик процесу діалогічної взаємодії та досвіду діалогічного мислення.

Процес підготовки психологів через досвід діалогу можна уявити за допомогою безперервної послідовності етапів. Завершення одного етапу є природнім початком наступного.

1) Досвід – етап активності. Це етап вивчення актуальних потреб учасників в особистісному і професійному розвитку, що передбачає зверненість до себе чи міжособистісну взаємодію, за допомогою діалогічно організованої активності. Останнє передбачає наявність атмосфери безпеки і прийняття, вмотивованості учасників та їх присутності (спосіб буття, що передбачає такий ступінь усвідомлення та причетності до ситуації, на яку здатен студент у цей час і в цьому місці). Головним завданням етапу є відкриття - саморозкриття себе для себе та інших. Головним результатом є почуття причетності та відкритості досвіду. Студенти можуть працювати індивідуально чи в малих групах.

2) Обмін досвідом – обмін власними спостереженнями, думками, почуттями того, що було «відкрито» на попередньому етапі. Головним завданням етапу є зробити доступним те, що було пережито індивідуально. Така інформація містить матеріал індивідуального досвіду на когнітивному, емоційному і поведінковому рівнях. Умовою індивідуального розкриття в групі є безоціночність реакцій та вміння надавати конструктивний зворотній зв'язок.

3) Структурування досвіду – аналіз та систематизація досвіду, виявлення негативних стереотипів, що перешкоджають особистісному та професійному розвитку. В результаті особистість усвідомлює власні можливості, ресурси, що дозволяють реалізовувати поставлені задачі, та негативні стереотипи, що перешкоджають розвитку професійного «Я». Ведення щоденників саморефлексії сприяє структуруванню досвіду та розкриває шлях до самоосвіти та саморозвитку.

4) Узагальнення досвіду – етап перетворення отриманого досвіду на рівень «знання», оволодіння основними діалогічними стратегіями розв'язання консультативних завдань (вирішення проблемних творчих завдань). Це сприяє усвідомленню власної професійної позиції. Узагальнення досвіду можуть представляти собою результати

пошукової діяльності студентів, публічні виступи з доповідями, створення мультимедійних презентацій з теми, колажів, схематизації матеріалів, тощо.

5) Закріплення досвіду – істинне знання, що передбачає перенесення отриманого досвіду в професійну практичну діяльність, розвиток діалогічних умінь. Засобами реалізації етапу стають проблемне програвання ситуацій консультування в рольовому діалозі «психолог-клієнт». Участь у певних чином організованих ситуаціях - «тренажерах» допомагають отримати власний досвід надання психологічної допомоги. Етап закріплення та застосування органічно є початком етапу отримання нового суб'єктивного досвіду.

Отже, вивчення особливостей професійної підготовки психологів до психологічної практики в умовах вузівського навчання орієнтувало нас на пошук сучасних технологій освіти. Діалогічна технологія є найбільш привабливою відносно вирішення основних суперечностей, що виникають в процесі підготовки практичного психолога. Саме вона активізує діалогічне мислення студентів, пробуджує у них пошукову активність, самостійність, відповідальну й творчу позиції, а головне передбачає навчання через досвід, що є умовою професійного росту психолога.

Список використаної літератури

1. Бондар В. І. Методологічні та психодідактичні засади підготовки практичного психолога в умовах університетської освіти / В. І. Бондар, О. Я. Митник, А. С. Шапошнікова // Наукові записки: [збірник наукових статей] / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; за ред. Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Випуск СХІІІ (113). – с. 5–19. **2. Затворнюк О. М.** Формування професійної компетентності майбутніх психологів у позааудиторній діяльності / О. М. Затворнюк // Рідна школа. – 2013. – №11. – С. 62–65. **3. Ковалев Г.А** Три парадигми в психології – три стратегії психологічного впливу / Г. А. Ковалев // Вопросы психологии. - 1987 . - №3. – С.41-49. **4. Копьев А. Ф.** Психологическое консультирование: опыт диалогической интерпретации / А. Ф. Копьев // Вопросы психологии. – 1990 . - №3. – С.17-24. **5. Леонтьев А.А.** Общение как объект психологического исследования / А. А. Леонтьев // Методологические проблемы социальной психологии / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1975. – С. 106–123. **6. Панок В. Г.** Концептуальні питання підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації психологів-практиків / В. Г. Панок // Практична психологія у системі освіти: Питання організації та методики. – К. : Ін-т систем. дослідж. освіти, 1996. – 227с. **7. Флоренська Т.А.** Діалог як метод психології консультування // Психологический журнал. – 1994. – Т.15. - №5. – С.44-56.

Гліченко О.О. Сучасні освітні технології в системі професійної підготовки практичних психологів

У статті розглянута проблема вузівської підготовки психологів до практичної діяльності. Розкрито сутність діалогічної технології освіти та особливості впровадження в систему професійної підготовки психологів. Визначено етапи та психолого-педагогічні умови діалогічно спрямованої навчальної діяльності психологів через досвід. Діалог трактується не просто як методичний засіб активізації мислення студентів та покращення засвоєння ними знань, а як спосіб пробудження у них самостійної, вільної, творчої позиції, що є умовою професійного росту психолога.

Ключові слова: професійна підготовка практичних психологів, діалог, діалогічна взаємодія, інтерсуб'єктний підхід, діалогічна технологія.

Гличенко Е.А. Современные образовательные технологии в системе профессиональной подготовки практических психологов

В статье рассматривается проблема вузовской подготовки психологов к практической деятельности. Раскрыта сущность диалогической технологии и особенности ее внедрения в систему профессиональной подготовки психологов. Определены этапы и психолого-педагогические условия диалогически ориентированной учебной деятельности психологов через опыт. Диалог понимается не просто как методическое средство активизации мышления студентов и улучшение усвоения ими знаний, а как способ пробуждения у них самостоятельной, свободной, творческой позиции, что является условием профессионального роста психолога.

Ключевые слова: профессиональная подготовка практических психологов, диалог, диалогическое взаимодействие, интерсубъектный подход, диалогическая технология.

Glichenko E.A. Modern educational technologies in the system of training of educational practical psychologist

The article describes main problem of universitive training psychologists to the practical activity. Based on the theory of intersubjective dialogue developed the concept of dialogical technology. The essence of dialogical technology and features of this technology into training of educational psychologists. Describes the stages of dialogical learning through the experience of psychologists. Determined psycho-pedagogical conditions of dialogical learning activities through the experience of psychologists. The main parameters are the content of the dialogic interaction of the teacher and the student. Dialogue is understood as a methodical means of activization of thinking of students as a way to wake them independent, free, creative position, which is a condition for the growth of a professional psychologist.

Key words: training of practical psychologists, dialogue, dialogical interaction, intersubjectivity dialogue, dialogical technology.